

**ОРГАНІЗАЦІЯ ЗАГОТІВЛІ МОЛОЧНОЇ СИРОВИНИ
В РАДІОАКТИВНО ЗАБРУДНЕНОМУ РЕГІОНІ
ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

Проведено аналіз заготівлі молочної сировини молокопереробними підприємствами радіоактивно забрудненого регіону Житомирської області. Обґрунтовано необхідність збільшення обсягів промислової переробки радіоактивно забрудненого молока з метою недопущення реалізації його на ринку в непереробленому вигляді.

Постановка проблеми

Ринкові умови господарювання змушують підприємства виробляти високоякісну, конкурентоспроможну продукцію відповідно до світових стандартів якості продукції. Загальноприйнятою є думка про необхідність збільшення товарності молока в Україні та доведення цього показника в перспективі до 70–90%, як це прийнято в країнах ЄС [3].

Останнім часом можливості формування ринкових ресурсів молокопродуктів у радіоактивно забрудненій зоні використовуються недостатньо, хоча мають тенденцію до зростання. Якщо на початку 90-х років минулого століття частка заготовленого на промислову переробку молока в цьому регіоні становила до 70%, то у 2000 р. лише 22,7%, у 2005 р. – 38,7%. Більша частина радіоактивно забрудненого молока залишається поза увагою заготівельних організацій молокопереробних заводів, використовується на власні потреби в господарствах або реалізується на сільськогосподарських продовольчих ринках, де радіоактивний контроль майже відсутній.

Стан вивчення проблеми

Сучасний стан питання аналізується у ряді наукових робіт. Лиськов В. пропонує на базі великих молокопереробних підприємств організувати інтеграційні формування з виробництва молока зі збереженням юридичного статусу його учасників і без створення додаткової юридичної особи [5]. Зимовець В. Н. та Ільчук М.М. пропонують заходи щодо виробництва молочної продукції, відповідно до стандартів країн ЄС [2]. Шевельова С.О. знайомить з державною політикою розвинутих країн світу щодо розвитку молочної промисловості [12]. Крисанов Д.Ф. та Мостенська Т.Л. розглядають екологічні проблеми молокопереробної промисловості України та механізми їх розв'язання на сучасному етапі ринкових трансформацій [4, 7]. Глібов Р.В. розглядає особливості формування ринку молока на території радіоактивно забрудненого регіону [1]. Зазначені пропозиції розкривають підходи до розвитку молокопереробної галузі в національному масштабі, тому актуальним є вивчення даної проблеми на регіональному рівні.

Мета дослідження – проаналізувати розвиток заготівельної сфери молочного підкомплексу та визначити напрями розвитку ринку молочної продукції радіоактивно забрудненого регіону. Для досягнення поставленої мети передбачалося вирішити такі **завдання**:

1. Вивчити сучасний стан виробництва молока в радіоактивно забрудненому регіоні Житомирської області;
2. Дослідити рівень і динаміку заготівлі молока молокопереробними підприємствами регіону;
3. Розробити основні напрями і перспективи ринку молокопродукції, яку виробляють молокопереробні підприємства досліджуваного регіону.

Предметом дослідження є теоретичні і практичні основи вирішення проблеми розвитку процесів заготівлі сировини в молокопродуктовому підкомплексі.

Об'єктом дослідження є процес заготівлі молочної сировини переробними підприємствами радіоактивно забрудненого регіону. Детальний аналіз проведено на матеріалах підприємств молокопродуктового підкомплексу даного регіону.

В ході дослідження були використані такі **методи**: аналізу і синтезу – при вивченні показників ефективності виробництва молока та його заготівлі на промислову переробку; монографічний – при дослідженні загального стану розвитку молокопереробних підприємств регіону розрахунково-конструктивний – під час визначення зведених та середніх показників обсягів заготівлі молочної сировини, а також табличний та графічний методи.

Результати досліджень

На території Житомирської області знаходиться дев'ять адміністративних районів, які постраждали внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС – Володарськ-Волинський, Смільчинський, Коростенський, Лугинський, Малинський, Народицький, Новоград-Волинський, Овруцький та Олевський. Всі вони, окрім Володарськ-Волинського та Новоград-Волинського, належать до зони обов'язкового переселення. Аварія на Чорнобильській АЕС завдала надзвичайно велику екологічну та економічну шкоду Житомирській області. За рівнем забруднення радіонуклідами (цезієм-137, стронцієм-90) область належить до найбільш постраждалих регіонів України. Площа забруднених територій районів щодо загальної площі області становить 53,8% або 1609 тис. га. Виведено з обігу 63,6 тис. га сільськогосподарських угідь.

Наслідки аварії значно ускладнили ситуацію в економіці постраждалих районів. Економічною особливістю виробництва сільськогосподарської продукції є недостатнє трудовозабезпечення, трансформація землекористування; порушення виробничо-економічних зв'язків, структури сільськогосподарського виробництва; зміни натурально-вартісного складу товарної продукції та реформування організаційної структури аграрного виробництва. Сучасна демографічна ситуація в досліджуваному регіоні характеризується скороченням чисельності населення, зниженням тривалості життя, підвищенням показників захворюваності, збільшенням завантаженості працюючих та виснаженням трудового потенціалу.

Виробництво молока у 2005 р. в даному регіоні зросло порівняно із 2000 р. на 30 тис. т, або на 16,1%, у тому числі в господарствах приватного сектора – на 41 тис. т, або на 28,9%, а в господарствах суспільного сектора зменшилося на 11 тис. т, або на 23,7% (табл. 1).

Таблиця 1. Динаміка виробництва молока за категоріями господарств у радіоактивно забруднених районах Житомирської області, тис. т

Район	Рік				2005 р. у % до 2000 р.
	2000	2001	2003	2005	
Всього вироблено молока в регіоні	187,4	185,2	187,0	217,5	116,1
Питома вага у обласному виробництві, %	28,6	27,8	26,7	29,7	1,1
у т. ч. в сільськогосподарських підприємствах					
Смільчинський	10,0	11,0	6,9	7,7	77,0
Коростенський	7,3	7,6	5,8	5,0	68,5
Лугинський	1,8	2,3	1,6	1,3	72,2
Малинський	6,9	7,2	4,3	3,2	46,4
Народицький	3,6	3,9	2,5	2,0	55,5
Овруцький	12,1	14,0	10,3	12,7	104,9
Олевський	3,9	4,1	3,1	2,9	74,4
Разом по сільськогосподарських підприємствах	45,6	50,1	34,5	34,8	76,3
в особистих селянських господарствах					
Смільчинський	27,6	33,6	21,2	41,7	151,1
Коростенський	27,5	24,8	28,8	29,0	105,5
Лугинський	13,8	12,0	13,9	15,6	113,0
Малинський	18,7	15,5	18,9	18,7	100,0
Народицький	7,1	10,0	8,9	10,8	152,1
Овруцький	25,9	29,9	31,9	35,3	136,3
Олевський	21,2	19,3	28,9	31,6	149,1
Разом у особистих селянських господарствах	141,8	145,1	152,5	182,7	128,9

Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики Житомирської області

Питома вага молочної продукції досліджуваного регіону в загальному обсязі області становить 29,7%, тобто, майже третину, хоча має тенденцію до спаду. Так, у 1990 р. її частка становила 36,1%, у 2000 р. – 28,6%, у 2003 р. – 26,7%, 2005 р. – 29,7%. Особисті селянські господарства населення залишаються основними товаровиробниками молока на селі. Їх питома вага у загальному молочному виробництві радіоактивно забрудненого регіону у 2005 р. склала 84%.

Спад виробництва молока сільськогосподарськими підприємствами регіону продовжується, крім підприємств Овруцького району, де обсяг виробленого молока збільшився у 2005 р. щодо 2000 р. майже на 5%; в усіх інших районах у зазначений період обсяги виробленого молока значно

зменшилися. Найгірша ситуація склалася в сільськогосподарських підприємствах Малинського і Народицького районів, де даний показник у зазначеному періоді зменшився відповідно на 53,6 та 44,5%, тобто майже у два рази.

Викликає занепокоєння скорочення поголів'я корів у всіх категоріях господарств, особливо в сільськогосподарських підприємствах регіону, де протягом 1986–2005 рр. цей показник зменшився майже в чотири рази. В особистих селянських господарствах досліджуваного регіону утримується дві третини поголів'я корів, що у 2005 р. становило 46,3 тис. голів і за останні роки їх чисельність залишається майже незмінною. Практика окремих країн доводить, що проблему збільшення виробництва молока часто вирішують за істотного скорочення чисельності молочної худоби поряд зі значним підвищенням надоїв. Так, за рахунок підвищення надоїв із 1906 кг у 2000 р. до 3367 кг на корову у 2005 р., або на 76,7%, обсяг виробництва молока в досліджуваному регіоні збільшився лише на 16,1% (табл. 2).

Таблиця 2. Надій молока від однієї корови у всіх категоріях господарств у радіоактивно забруднених районах Житомирської області

Район	Рік			
	2000	2001	2003	2005
В середньому в регіоні	1906	2035	2474	3367
в т. ч.				
Смільчинський	1951	2468	2571	3369
Коростенський	2175	2200	2616	3257
Лугинський	2043	2107	1618	3426
Малинський	1965	1914	2262	2947
Народицький	2037	2643	2376	2968
Овруцький	1970	2350	2446	3299
Олевський	1939	1874	2835	3519

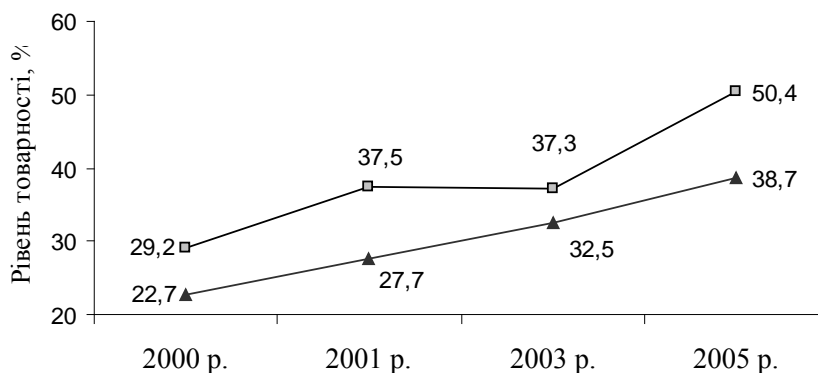
Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики Житомирської області

При існуючій системі взаєморозрахунків та цінового механізму сільськогосподарські товаровиробники, по суті, є кредиторами молокопереробних підприємств, хоча ціна продажу їм молока в 1,5–2 рази нижче ринкової. Слід зазначити, що можливості сировинних ресурсів молочної промисловості в радіоактивно забрудненій зоні Житомирської області використовуються недостатньо. Так, якщо на початку 90-х років частка проданого на промислову переробку молока в цьому регіоні становила до 70%, то у 2000 р. – лише 22,7%, у 2003 р. – 32,5%, у 2005 р. – 38,1%, що значно менше загальнообласного рівня товарності молока (рис. 1). Отже, основна частина радіоактивно забрудненого молока (61,9%) знаходиться поза увагою заготівельних організацій та споживається

населенням на власні потреби або реалізується на продовольчих ринках, де радіологічний контроль продукції майже відсутній. У той же час, за даними офіційної статистики, більшість молокопереробних підприємств області завантажена сировиною на 60% і менше.

Вважаємо, що удосконалення роботи заготівельної сфери молокопродуктового підкомплексу на території радіоактивно забрудненого регіону Житомирської області можливе:

- шляхом створення додаткових заготівельних пунктів у віддалених селах;
- за рахунок підвищення закупівельних цін на молочну сировину в даному регіоні при збільшенні обсягів дотацій;
- за умови заборони реалізовувати радіоактивно забруднене молоко на продовольчих ринках області.

- ▲— Товарність молока в радіоактивно забурдненій зоні Житомирської області
- Товарність молока в Житомирській області

Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики Житомирської області

Рис. 1. Товарність молока в радіоактивно забурдненій зоні Житомирщини зокрема та у Житомирській області в цілому

Що стосується заготівлі молочної сировини переробними підприємствами, то зауважимо, що завдяки налагодженню економічних стосунків із основними виробниками молока – особистими селянськими господарствами – шляхом створення заготівельних пунктів безпосередньо в населених пунктах за останні роки в досліджуваному регіоні продаж молока на промислову переробку збільшено із 42,5 тис. т у 2000 р. до 84,2 тис. т у 2005 р., або на 98% (табл. 3).

Найбільше зростання обсягів заготівлі молочної сировини спостерігалось в Лугинському, Овруцькому, Олевському та

Смільчинському районах, де у 2000–2005 рр. вони збільшилися в 3,2; 2,6; 2,3 та 2,6 раза відповідно.

Таблиця 3. Продаж молока на промислову переробку всіма категоріями господарств у радіоактивно забрудненій зоні Житомирської області, тис. т

Район	Рік				Господарства		У % 2005 р. до 2000 р.
	2000	2001	2003	2005	у тому числі		
					сільсько- господарські	особисті селянські	
Всього по області	191,7	249,8	257,8	368,6	107,4	245,5	192,3
Всього в регіоні	42,5	51,3	60,7	84,2	27,0	56,9	198,1
в т. ч.							-
Смільчинський	10,0	14,7	17,2	26,3	6,9	19,4	263,0
Коростенський	7,1	4,8	9,1	12,7	4,4	8,3	178,9
Лугинський	1,8	2,5	3,4	5,7	0,7	5,0	в 3,2 р. б.
Малинський	7,4	8,9	5,9	6,1	1,6	4,5	82,4
Народицький	5,4	6,0	7,1	5,9	1,0	4,9	109,3
Овруцький	7,8	10,7	14,3	20,6	10,5	9,8	264,1
Олевський	3,0	3,7	3,7	6,9	1,9	5,0	230,0

Джерело: розраховано за даними Головного управління сільськогосподарства і продовольства Житомирської облдержадміністрації

Слід зазначити, що наявність використання сировинної зони використовуються переробними підприємствами особливо недостатньо з господарствами приватного сектора. Так, якщо господарствами суспільного сектора у 2003 р. було реалізовано на промислову переробку 56,1% від валового виробництва молока, то особистими селянськими господарствами населення – лише 22,6%. Таким чином, дві третини виробленого у приватному секторі радіоактивно забрудненого молока використовувалося на власні потреби в господарстві або реалізувалося на продовольчих ринках.

Вважаємо, що вирішення організаційно-технологічних проблем щодо розвитку радіоактивно забруднених районів має супроводжуватись посиленням державного регулювання економічними процесами. В молокопродуктовому підкомплексі даного регіону насамперед необхідно підвищити закупівельні ціни на молоко, яке надходить на переробні підприємства. Для забезпечення рентабельності його виробництва в середньому не нижче 5% треба підвищити надбавки до закупівельних цін на молоко, яке реалізується переробним підприємствам з метою зменшення обсягів реалізації забрудненого молока на сільськогосподарських ринках та недопущення використання такого молока в приготуванні продуктів

харчування для населення.

В досліджуваному регіоні у 2005 р. було виплачено 14,1 тис. грн дотацій виробникам молока, що становить в середньому 167,97 грн на кожну тонну молочної сировини, або 17,6% від реалізаційної ціни (табл. 4). Проте, як свідчить аналіз, таких економічних заходів щодо підтримки товаровиробників молока недостатньо.

Молокопереробні підприємства проводять радіологічний контроль молочної сировини, що виробляється на забруднених радіонуклідами територіях. Служби радіоактивного контролю за даними попередніх досліджень видають сертифікати на вміст радіоактивних речовин. Проте потребує вирішення проблема радіологічного контролю за молочною сировиною, що надходить на промислову переробку від особистих селянських господарств. Так, результати аналізів молока, отриманих радіологічною службою Житомирської області, показують, що від 10 до 15% досліджених зразків мали активність за цезієм - 137 вище граничнодопустимого рівня – 100 Бк/л. Більшість цих зразків було відібрано в приватному секторі, де худобу часто випасають на ділянках з високим ступенем забруднення. В суспільному секторі на відмінну від приватного стан справ щодо радіоактивного забруднення набагато кращий. Проблема надходження до населення з молоком цезію-137 дуже актуальна, тим більше, що вміст радіоцезію в молоці досліджуваного регіону до аварії на Чорнобильській АЕС був у 10–100 разів менше і становив від декількох сотих до кількох десятків Бк на 1 літр.

Таблиця 4. Ціни та обсяги молочної сировини, реалізованої переробним підприємствам усіма категоріями господарств радіоактивно забрудненої зони Житомирської області у 2005 р.

Райони	Кількість, тис. т	Вартість, тис. грн	Ціна за 1 т, грн	Дотація, грн	Дотація на 1 т молока, грн
Всього в регіоні	84,2	88,0	956,8	14143,4	167,97
в т. ч.					
Смільчинський	26,3	28,9	908,5	4144,1	157,57
Коростенський	12,7	14,2	891,9	1707,2	134,43
Лугинський	5,7	5,9	969,4	992,4	174,11
Малинський	6,1	6,3	962,4	994,0	162,95
Народицький	5,9	6,3	938,2	1207,6	204,68
Овруцький	20,6	19,3	1065,5	3909,1	189,76
Олевський	6,9	7,1	969,6	1189,0	172,32

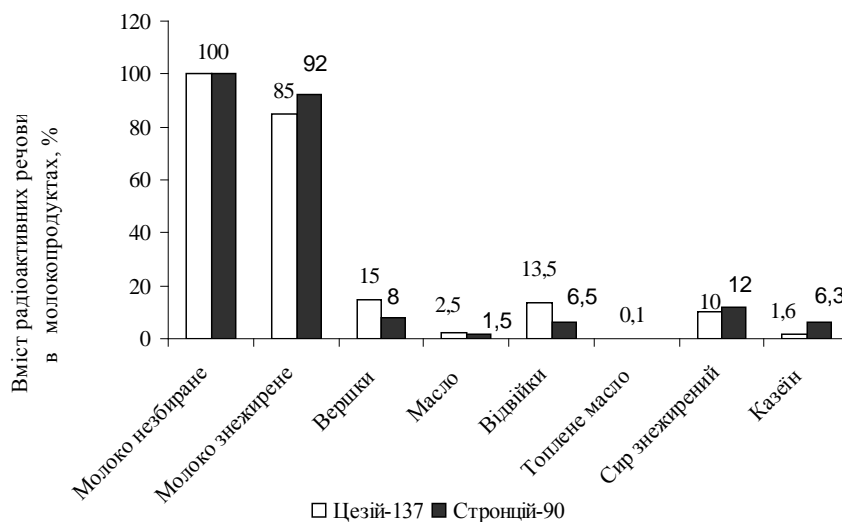
Джерело: розраховано за даними Головного управління сільського господарства і продовольства Житомирської облдержадміністрації

Законом України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» [9] передбачається організація забезпечення таких громадян екологічно чистими продуктами харчування, у тому числі і молокопродуктами: екологічно чистими

молочними сумішами для дітей, продукцією з незбираного молока, молочними консервами, сирами жирними і кисломолочними та тваринними маслами. Проте наразі таке забезпечення майже відсутнє.

За рекомендаціями фахівців, у молоці радіоактивні речовини знаходяться в основному у водній його основі [6]. У зв'язку з цим рекомендовано вважати одним з найбільш ефективних шляхів зниження надходження радіоактивних доз в раціони харчування населення переробку радіоактивно забрудненого молока у продукти, технологія виробництва яких заснована на глибоких кількісних і якісних змінах його водної основи (вершки, масло тваринне, сири нежирні, молочні консерви, сухі молочні суміші). Такі методи переробки дозволяють видалити Цезій-137 та Стронцій-90 разом із побічними продуктами – знежиреним молоком, сироваткою, відвійками. Перехід радіоактивних речовин із забрудненого молока в продукти його переробки показано на рис. 2.

Рис. 2. Перехід радіоактивних речовин із молока у продукти його переробки, %

Джерело: [6]

Враховуючи рекомендації науковців, в районах Житомирської області, що постраждали від наслідків аварії на ЧАЕС, молокопереробні підприємства виробляють в основному масло тваринне, сири, молочні консерви та казеїн. Молокопереробні підприємства даного регіону успішно знайшли своє місце на ринку вітчизняної молокопродукції і їх продукція, це головним чином масло тваринне та молочні консерви, користується широким попитом у населення

Висновки

- Протягом 2000–2005 рр. обсяг виробництва молока у радіоактивно забрудненому регіоні Житомирської області збільшився на 30,1 тис. т, або на 13,8%. Особисті селянські господарства населення залишаються основним товаровиробником молока на селі. Їх питома вага у загальному молочному виробництві радіоактивно забрудненого регіону у 2005 р. склала 84%.

- Можливості сировинної зони у даному регіоні використовуються недостатньо. Так, якщо на початку 90-х років частка проданого на промислову переробку молока у цьому регіоні становила до 70% та наближалася до рівня товарності молока в розвинутих Європейських країнах, то у 2005 р. – лише 38,1%.

- Вирішення організаційно-технологічних проблем повинно супроводжуватись посиленням державного регулювання економічними процесами у розвитку радіоактивно забруднених районів шляхом створення додаткових заготівельних пунктів у віддалених селах; через підвищення закупівельних цін на молоко при збільшенні обсягів дотацій та за умови заборони реалізовувати радіоактивно забруднене молоко на продовольчих ринках області.

Перспективи подальших досліджень. Для подальшого розвитку молочної галузі області необхідно розробити методологічні підходи до визначення напрямів модернізації та технічного переоснащення підприємств для налагодження виробництва екологічно чистої молочної продукції згідно зі стандартами якості ВТО. Розв'язання цієї інвестиційної проблеми можливе шляхом залучення додаткових джерел інвестування та, насамперед, зосередження уваги на тих виробництвах, які мають високий потенціал розвитку в регіоні і забезпечують потреби населення у високоякісних продуктах харчування.

Література

1. *Глібов Р.В.* Сучасний стан ринку молока на території радіоактивно забрудненого регіону // Вісн. Львівського держ. аграр. ун-ту. – Львів: Вид-во ЛДАУ. – 2004. – №11(2). – С. 298–305.
2. *Зимовець В.Н., Ільчук М.М.* Економічне регулювання молочного виробництва в країнах Європейського Союзу // Економіка АПК. – 2001. – №6. – С.124–128.
3. *Ільчук М.М.* Ефективне функціонування молокопродуктового підкомплексу України. – К.: Нічлава, 2004. – 312 с.
4. *Крисанов Д.Ф.* Економіко-екологічні проблеми харчової промисловості України / Відп. ред. В.М.Трегобчук – К : Ін-т економіки НАН України, 2000. – 247 с.
5. *Лиськов В.* Харчова промисловість у системі АПК // Економіка України. – 2000. – №8. – С.55–61.

-
6. *Малиновський А.С.* Еколого-економічні та соціальні аспекти Чорнобильської катастрофи (на прикладі Житомирської області): Монографія. – К.: ІАЕ, 2001. – 292 с.
  7. *Мостенська Т.Л.* Економічний механізм функціонування молочної промисловості України. – К.: УДУХТ, 2001. – 328 с.
  8. *Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств Житомирської області за 2005 р.:* Стат. бюл. – Житомир, 2006. – 81 с.
  9. *Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи:* Закон України від 28 лютого 1991 р. №796-ХІІ // Відомості Верховної Ради УРСР. –1991. – №16. – С. 414–439.
  10. *Стан та перспективи розвитку молокопродуктового підкомплексу АПК України /* За ред. О.М.Шпичака. – К.: ІАЕ УААН, 1997. – 156 с.
  11. *Формування та функціонування ринку агропромислової продукції:* Практ. посіб. / За ред. П.Т.Саблука.– К.: ІАЕ , 2000.– 556 с.
  12. *Шевельова С.О.* Світовий досвід ефективного ведення молочного господарства // Економіка АПК. – 2001. – №3. – С. 121–125.
-